

10. Новий тлумачний словник української мови. У 4 т. / Укладачі : проф. В. В. Яременко, к. філог. н. О. М. Сліпушко. – К. : Вид. «Ако-ніт». – Т. 1. – С. 671.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
12. Олефір В. І. Охорона громадського порядку в сучасних умовах : Навчально-методичний посібник / В. І. Олефір, В. В. Черній, М. В. Лошицький. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2013. – 133 с.
13. Голосніченко І. П. Адміністративне право України : основні поняття : навчальний посібник / І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова ; за заг. ред. І. П. Голосніченка. – К. : ГАН, 2005. – 232 с.
14. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави : теоретико-правова модель і практична реалізація / Р. Ф. Гринюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 388 с.

УДК 342.9

ПРОФСПІЛКИ – ПРОВІДНИЙ ОРГАН ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

TRADE UNIONS IS THE LEADING ORGAN OF SOCIAL ADMINISTRATION OF LABOR PROTECTION IN UKRAINE

Дараганова Н.В.,
к.ю.н., доцент,

доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Київський національний торговельно-економічний університет

У статті розглянуті питання, пов'язані з аналізом ролі профспілок у сфері громадського управління охороною праці в Україні. На основі аналізу повноважень профспілок автором зроблено узагальнений висновок про те, що профспілки і нині залишаються провідним органом громадського управління охороною праці в Україні. Також у статті розглянуто причини, що стоять на заваді реалізації профспілками зазначених повноважень.

Ключові слова: охорона праці, громадське управління, профспілки.

В статье рассмотрены вопросы, связанные с анализом роли профсоюзов в сфере общественного управления охраной труда в Украине. На основе анализа полномочий профсоюзов автором сделан обобщенный вывод о том, что профсоюзы и ныне остаются ведущими органами общественного управления охраной труда в Украине. Также в статье рассмотрены причины, которые препятствуют реализации профсоюзами указанных полномочий.

Ключевые слова: охрана труда, общественное управление, профсоюзы.

The questions related to the analysis of the role of trade unions in the area social administration of labor protection in Ukraine.

Based on the analysis of regulations is defined by two groups of trade unions powers – general and special powers that determine a set of rights and obligations of trade unions in the exercise of social administration of labor protection in Ukraine.

The author has identified six major groups of special powers of trade unions in the administration of labor in Ukraine: 1) the powers of trade unions to exercise social control over observance of labor legislation and labor protection; 2) the powers of trade unions to conduct an independent examination of working conditions; 3) the powers of trade unions to develop together with the employers set of measures on health; 4) the powers of trade unions to participate in the investigation of accidents, occupational diseases and disasters; 5) the powers of trade unions to send representation to public authorities on labor protection and receive from them a reasoned response; 6) the powers of trade unions coordinate the activities of members of trade unions on labor protection.

The article also examines the causes that hinder the implementation of the trade unions of these powers. Among these causes in the first place – a socio-economic, financial, economic and legal conditions prevailing in Ukraine (lack of financing planned activities on labor protection, reducing social protection and elimination Labour Medicine, reduction of manufacture of companies and other reasons). Also, the reasons that hinder unions realize their powers include: actual blockade on inspections; obstacles when visiting trade unions of companies; practice no response or inadequate response to the demands of trade unions and others.

Based on the analysis powers of trade unions author made a generalized conclusion that trade unions and are now leading authority of social administration of labor protection in Ukraine

Key words: labor protection, social administration of labor protection, trade unions.

Громадянське суспільство опредмечується у відповідних громадських інститутах, головною ознакою яких є те, що вони утворюються не державою, а самими індивідами, і тому їх реальне функціонування є показником громадянської зрілості суспільства, усвідомлення ним своїх власних потреб, рівня його самосвідомості. Саме від ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства залежить авторитет та реальні можливості впливу громадської думки на державно-владні інститути [1, с. 57]. І будь-які політико-правові чи економічні перетворення ніколи не досягатимуть мети без підтримки громадянського суспільства, участі громадян у процесі прийняття та реалізації суспільно важливих рішень з економічних, соціальних та культурних проблем. Тому, незалежно від

того, йдеться, приміром, про «економічне диво» Л. Ерхарда, чи про «соціальне диво» Г. Мюрдаля, науковий аналіз завжди фіксує, по-перше, чітко обраний соціальний напрям розвитку правової держави, по-друге, свідому настанову на тісну співпрацю і взаємодію з громадянським суспільством [2].

Дослідження різних аспектів діяльності профспілок здійснюються в основному представниками галузі трудового права (Н. Б. Болотіна, Р. А. Мамедова, В. І. Прокопенко, П. Д. Пилипенко, О. І. Процевський, Ф. А. Цесарський, Г. І. Чанишева та ін.). Разом із тим діяльність профспілок можливо розглядати й крізь призму інших галузей права – цивільного, конституційного, адміністративного тощо, наприклад, як здійснили це С. Г. Братель, розглядаючи

питання громадського контролю за діяльністю міліції в контексті адміністративного права [3] та М. В. Менджул, яка досліджувала правовий статус профспілок як суб'єктів цивільного права [4].

Питання про роль профспілок у вирішенні проблем, пов'язаних із управлінням охороною праці, залишаються сьогодні часто поза увагою науковців.

Метою статті є розгляд питань щодо визначення місця профспілок у системі громадського управління охороною праці.

Системний аналіз положень міжнародних актів – Загальної декларації прав людини (1948 рік) [5], Конвенції МОП про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 (1948 рік) [6], Конвенції МОП про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів № 98 (1949 рік) [7] тощо, актів національного законодавства – Конституції України [8], Кодексу законів про працю України [9], Законів України «Про охорону праці» [10] (1992 рік), «Про колективні договори і угоди» (1993 рік) [11], «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999 рік) [12], «Про соціальний діалог в Україні» [13] (2010 рік), «Про підвищення престижності шахтарської праці» [14] (2010 рік) тощо, дає підстави для виокремлення з-поміж інших суб'єктів громадського управління охороною праці такого суб'єкта, як профспілки.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» профспілками є добровільні неприбуткові громадські організації, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). І хоча сьогодні існують принаймні дві прямо протилежні позиції щодо ролі профспілок у суспільстві (прибічники першої стверджують, що наявність профспілкових організацій надає можливість для реалізації прав і демократичних свобод особистості, зокрема право на асоціації, що виступає гарантом демократії в державі, тоді як прихильники другої точки зору вважають, що профспілки, знаходячись під впливом антиконкурентних доктрин, які виборюють привілеї, поступово почали підтримувати руйнівну антидемократичну політику і фактично обмежують права і свободи громадян як в середині об'єднань, так і за їх межами та можуть сприяти руху суспільства до тоталітаризму [15, с. 98]), на наш погляд, профспілки в Україні у своїй більшості нині залишаються дієвими гарантами захисту прав та свобод громадян, у тому числі й прав на охорону праці.

Відзначимо, що історично протягом не одного десятиліття, у тому числі й за весь радянський період свого існування, незважаючи на достатньо умовну свою незалежність, профспілкові організації здійснювали функцію контролю захисту прав працівників на охорону праці та мали відповідні владні повноваження щодо реалізації цієї функції.

Після здобуття Україною незалежності ситуація суттєво змінилася. Вже у січні 1993 року було прийнято рішення про прийняття протягом цього року Державним комітетом України по нагляду за охороною праці від міністерств, відомств та технічної інспекції праці профспілок всіх функцій щодо державного нагляду за охороною праці в усіх галузях народного господарства. Тобто з цього часу було визначено, що державне управління охороною праці в Україні, у тому числі й функції нагляду та контролю за охороною праці, здійснюють лише органи державної влади (з окремим їх делегуванням органам місцевого самоврядування), натомість за профспілками як незалежними громадськими організаціями було закріплено право здійснювати громадське управління охороною праці в Україні.

Це право зумовлено насамперед нормами Конституції України, ч. 3 ст. 36 якої за громадянами закріплено право на участь у профспілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів та визначено, що профспілки як громадські організації, що об'єднують

громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності, утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів та мають рівні один з-поміж одного права. Право профспілок здійснювати громадське управління охороною праці в Україні впливає і з аналізу змісту їх повноважень, що визначені нормами вищевказаних нормативно-правових актів (Кодексом законів про працю України, Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» тощо).

Аналіз зазначених вище нормативно-правових актів дозволяє виділити дві групи повноважень профспілок – загальні та спеціальні повноваження, що визначають комплекс прав та обов'язків профспілок при здійсненні ними громадського управління охороною праці в Україні.

Зокрема, до загальних повноважень профспілок у сфері управління охороною праці в Україні належать ті, що визначають загальний обсяг їх прав та обов'язків, у тому числі й щодо управління охороною праці. Ці повноваження визначають правообов'язок профспілок та їх об'єднань: захищати право громадян на працю; брати участь у розробці та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин та охорони праці; здійснювати представництво та захист інтересів працівників; брати участь у розгляді органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також роботодавцями, їх об'єднаннями, іншими об'єднаннями громадян своїх пропозицій; брати участь в управлінні державним соціальним страхуванням як представникам застрахованих осіб; представляти інтереси працівників підприємства-боржника в комітеті кредиторів у ході процедури банкрутства тощо.

Спеціальні ж повноваження профспілок у сфері управління охороною праці в Україні конкретизують комплекс прав та обов'язків профспілок щодо здійснення ними безпосередньо громадського управління охороною праці в Україні. Залежно від сфер впливу спеціальні повноваження профспілок щодо громадського управління ними охороною праці в Україні, вважаємо, можна поділити на шість основних груп.

До першої групи, на наш погляд, належать повноваження профспілок щодо здійснення ними громадського контролю за додержанням законодавства про працю та про охорону праці, у тому числі й контролю за створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов; за забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту тощо.

При цьому у разі загрози життю або здоров'ю працівників профспілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях, виробничих дільницях, у цехах та інших структурних підрозділах або на підприємстві в цілому на час, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників. Наприклад, технічної інспекції профспілок галузевого рівня, що здійснюють контроль за дотриманням умов праці та техніки безпеки працівників згідно зі ст. 1 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» надано право зупиняти ведення робіт на підприємстві у разі грубих порушень правил техніки безпеки та охорони праці (аналогічна норма визначена і ч. 2 ст. 40 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»).

До другої групи повноважень профспілок відносимо ті, що стосуються їх права на проведення профспілками незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проєктуються, будуються чи експлуатуються – на відповідність нормативно-правовим актам з питань охорони праці. З метою реалізації цього права створено Центр незалежних експертиз з охорони праці Федерації профспілок України [16].

До третьої групи повноважень відносимо ті, що визначають право профспілок на участь у розробці роботодавцем комплексу заходів для досягнення встановлених нор-

мативів з охорони праці, та повноваження, що стосуються підготовки профспілками разом з роботодавцем проектів двосторонніх зобов'язань до колективних договорів із забезпечення працівникам соціальних гарантій в системі охорони праці, а також комплексних заходів з досягнення встановлених норм безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролю за їх дотриманням.

До четвертої групи повноважень відносимо ті, що закріплюють за профспілками право на участь у розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань і аварій. Також профспілки мають право брати участь у роботі комісій з питань охорони праці; з'ясувати причини нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та давати свої висновки про них; захищати права та інтереси членів профспілок з питань відшкодування шкоди, завданої внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я (смерті) під час виконання ними трудових обов'язків; представляти інтереси членів профспілок при розгляді трудових спорів, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці.

До п'ятої групи повноважень відносимо ті, що стосуються їх права вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від цих суб'єктів аргументовану відповідь.

До шостої групи повноважень відносимо повноваження профспілок щодо координації та методичного супроводу діяльності представників профспілок з питань охорони праці та підвищення їх рівня знань і практичних навичок. Так, Федерація профспілок України (далі – ФПУ) у квітні 2016 року провела двотижневе навчання і перевірку знань з питань охорони праці 48 технічних інспекторів праці та інших представників профспілкових організацій, на яких було розглянуто нормативну базу і проекти нормативних актів, здійснювалося поглиблене вивчення особливостей здійснення громадського контролю, ознайомлення з європейськими директивами і міжнародними стандартами у сфері безпеки та гігієни праці та з досвідом країн Європи по їх впровадженню тощо [17]. До цієї ж групи повноважень також відносимо повноваження профспілок щодо проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці посадових осіб, діяльність яких пов'язана з організацією безпечного ведення робіт (як під час прийняття цих осіб на роботу, так і періодично, один раз на три роки).

Для здійснення своїх повноважень профспілки, їх об'єднання можуть створювати служби правової допомоги та відповідні інспекції, комісії, затверджувати положення про них, а за порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності не лише посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, але й діяльності представників профспілок, їх організацій та об'єднань згідно із законом передбачена відповідальність винних осіб – дисциплінарна, адміністративна, матеріальна, кримінальна.

Аналізуючи зазначені вище повноваження, можна відмітити, що профспілки де-юре нині володіють значним обсягом прав щодо здійснення громадського управління охороною праці в Україні. Зокрема, за даними голови ФПУ, Г. В. Осового, сьогодні в системі ФПУ, яка об'єднує більш ніж 6 млн. членів профспілок, для здійснення громадського контролю за безпекою праці пройшли сертифіковане навчання 5,5 тисяч профспілкових активістів [18]. Профспілки є членами Громадської ради при Державній службі України з питань праці, де систематично обговорюються найважливіші питання щодо охорони праці, наприклад, щодо проекту «Положення про проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 01 серпня 1992 року № 442 «Про порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці»; порядку погодження змін до Списків 1,

2 зі сторонами соціального діалогу тощо [19]. До того ж, профспілки домінують у цій раді. Зокрема, серед 26 осіб, що увійшли до складу Громадської ради при Державній службі України з питань праці, 19 осіб є представниками профспілок [20], включаючи голову цієї ради та одного із заступників голови [21].

У той же час фактичній реалізації повноважень профспілок щодо здійснення ними громадського управління охороною праці заважає, на наш погляд, декілька основних причин об'єктивного та суб'єктивного характеру.

І найперше – це наявність в Україні комплексу соціально-економічних, фінансово-економічних та юридичних умов, що стоять на заваді здійснення профспілками громадського управління охороною праці. Це такі умови, як: неналежне фінансування або відсутність фінансування запланованих заходів з охорони праці (для прикладу, на прийняту у 2013 році Законом України Загальнодержавну програму з поліпшення умов і безпеки праці на 2014–2018 роки, яка стала результатом спільної роботи сторін соціального діалогу, з державного бюджету і бюджету Фонду соціального страхування (джерела фінансування визначені Законом), станом на 28 квітня 2016 року за інформацією профспілок не виділено жодної гривні [18]); незабезпечення на підприємствах, установах, організаціях належних умов охорони та безпеки праці та недостатні обсяги фінансування цих заходів; експлуатація фізично зношених та морально застарілих основних фондів; високий рівень безробіття в Україні; триваюча практика застосування окремими роботодавцями вимушеної неповної зайнятості та роботи в умовах неповного робочого дня (тижня); низький рівень заробітної плати; неузгодженість та нерегульованість податкової, цінової, кредитної політики; зниження соціального захисту працівників та ліквідація медицини праці; скорочення обсягів виробництва підприємств; суперечливість, застарілість, а іноді й швидкоплинність законодавства; брак чітких юридичних формулювань тощо.

По-друге, – це фактична «блокада» проведення перевірок, у тому числі й громадськими інспекторами. Так, згідно з п. 3 Прикінцевих положень Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [22], фактично у 2015 та 2016 роках запроваджено мораторій на проведення перевірок, у тому числі й на проведення перевірок виконання вимог законодавства про охорону праці. Відповідно, що дія цього мораторію розповсюджується й на проведення перевірок профспілками.

По-третє, – це перешкоди при відвідуванні профспілками підприємств з метою проведення перевірки або участі у роботі комісій з питань, що належать до компетенції представників профспілок з охорони праці та існування перешкод при одержанні від роботодавців, посадових осіб та працівників необхідних документів і пояснень з питань охорони праці. Сьогодні мають місце фактичне ігнорування діяльності профспілки щодо здійснення ними громадського управління охороною праці, а іноді й блокування цієї діяльності [23].

По-четверте, – це брак інформації (насамперед друкованих засобів масової інформації), в яких би мала висвітлюватися діяльність профспілок загалом, та діяльність профспілок у сфері громадського управління охороною праці зокрема. Як вірно зазначено О. Л. Тулицею, в умовах становлення сучасної ринкової економіки в Україні трудові колективи та окремі наймані працівники потребують захисту громадськими спільнотами, але не мають про них інформації. Профспілки в цих умовах можуть взяти на себе правовий і комунікаційний супровід соціально-партнерських і соціально-трудова відносин [24, с. 155]. Натомість станом на травень 2016 року, пошук в періодичних виданнях на 2016 рік [25] засвідчив про наявність сьогодні в Україні лише двох профспілкових газет та двох профспіл-

кових журналів, серед яких одна газета («Аспект») й один журнал («Вісник профспілки залізничників і транспортних будівельників України») належать до сфери дії галузевих профспілок, отже, й розкривають лише вузькогалузеві питання. І, враховуючи важливість питань, які входять до компетенції профспілок, зокрема й щодо управління охороною праці, вважаємо, що такий обсяг є вкрай недостатнім.

По-п'яте, заважає профспілкам здійснювати громадське управління охороною праці й розповсюджена нині практика nereагування чи неналежного реагування на подання з питань охорони праці з боку керівників підприємств, установ та організацій. Так, за даними Департаменту правового захисту апарату ФПУ, у першому півріччі 2014 року із 23118 виявлених правовими службами порушень законодавства про працю роботодавцями було усунуто лише 8566 порушень, з них добровільно було усунуто 7359 порушень – тобто майже 2/3 порушень законодавства про працю не було усунуто. Крім того, в означений період профспілковими організаціями було підготовлено та направлено 4135 подань про усунення порушень законодавства про працю, з них роботодавцям – 3595, органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування – 540, а за повідомленнями, що направлялися до контролюючих органів, до відповідальності було притягнуто лише

397 посадових осіб підприємств, установ, організацій (з них до кримінальної відповідальності – 2 особи, до адміністративної – 135 осіб, а до дисциплінарної – 253 особи) [26]. І, зважаючи на чисельність подань про усунення порушень законодавства про працю, а, отже, й на чисельність скоєних правопорушень у цій сфері, кількість осіб, що було притягнуто до відповідальності, на наш погляд, ніяк не відповідає принципу невідворотності покарання за вчинені правопорушення.

З урахуванням проведеного вище аналізу, вважаємо, що профспілки на сьогодні залишаються провідними органами громадського управління охороною праці в Україні. І, незважаючи на те, що нині наявний цілий комплекс причин, що стоять на заваді реалізації повноважень профспілок щодо здійснення ними громадського управління охороною праці, саме за профспілками законодавством закріплено значний обсяг повноважень у цій сфері; профспілки мають багаторічний досвід проведення управлінської роботи у сфері охорони праці; профспілки мають підготовлені кадри та систематично проводять підготовку нових кадрів; і, головне, – лише профспілки сьогодні не просто заявляють про наміри провадити діяльність у сфері громадського управління охороною праці в Україні, але й реально її здійснюють.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петришин О. В. Поняття та ознаки громадянського суспільства / О. В. Петришин // Загальна теорія держави і права / За ред. проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с.
2. Кармазіна О. О. Взаємодія органів публічного управління з громадськістю в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні / О. О. Кармазіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/30.pdf>.
3. Братель С. Г. Громадський контроль за діяльністю міліції : автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / С. Г. Братель ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2007. – 20 с.
4. Менджул М. В. Громадські організації як суб'єкти цивільного права : автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / М. В. Менджул ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2011. – 20 с.
5. Загальна декларація прав людини : Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
6. Конвенція МОП про свободу асоціації та захист права на організацію від 09 липня 1948 року № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
7. Конвенція МОП про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів від 01 липня 1949 року № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
9. Кодекс законів про працю : Закон УРСР від 10 грудня 1971 року № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
10. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
11. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01 липня 1993 року № 3356-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
12. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
13. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
14. Про підвищення престижності шахтарської праці : Закон України від 02 вересня 2008 року № 345-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
15. Тесленко В. В. Особливості розвитку громадянського суспільства в Україні. Профспілки, молодіжні та нові соціальні рухи / В. В. Тесленко // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – № 19 (254) . – Ч. II. – 2012. – С. 98.
16. Чи мають право профспілки на проведення незалежної експертизи умов праці? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/>.
17. Горюн Т. М. Навчання профактиву з питань охорони праці – кваліфікований захист прав працівників у цій сфері / Т. М. Горюн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/>.
18. Позиція профспілок. Серед головних пріоритетів – безпека праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/>.
19. Протокол № 3 засідання Громадської ради при Державній службі України з питань праці від 12 березня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsp.gov.ua/>.
20. Протокол засідання установчих зборів Громадської ради при Державній службі України з питань праці від 17 грудня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsp.gov.ua/>.
21. Протокол № 1 засідання Громадської ради при Державній службі України з питань праці від 17 грудня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsp.gov.ua/>.
22. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.
23. Інформація про порушення прав профспілки у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/>.
24. Тулиця О. Л. Профспілки і громадянське суспільство : виклики політизації / О. Л. Тулиця // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2013. – Вип. 6 (II). – С. 155.
25. Каталог періодичних видань України на період з січня 2016 року по грудень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrposhta.ua/>.
26. Інформація про здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю Федерацією профспілок України та її членськими організаціями у першому півріччі 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/>.